

M. FATİH KÖKSAL **

Fütüvvetnâmelere Göre Cerrahlık ve Tabip Şerefeddîn Fütüvvetnâmesi *

Surgery According to Fütüvvetname's And Physician
Şerefeddîn's Fütüvvetnâme

Ö Z E T

İnsanlık tarihinin en eski mesleklerinden biri hekimliktir. Eski dünyada, bugünün gelişmiş tıp literatüründen çok farklı tezahürleri olan ve genel olarak "sağaltıcılık" olarak adlandırabileceğimiz bu çok yönlü meslek, gerek Türk kültüründe gerekse İslâm medeniyetinde hep saygın ve hatta kutsal bir mevkide bulunmuştur. Eski Türklerde bir bakıma şamanların da üstlendiği bu sağaltıcılık işi İslâm dünyasında da "nüsha" (musk) yahut "heykel" denen iyileştirici olduğuna inanılan dualar yazılı metinlerin de devreye girmesiyle bir tür kutsiyet kazanmıştır. Hatta zamanla Hz. Peygamber'in insan sağlığıyla ilgili söz ve davranışlarıyla "tıbb-ı nebevî" denen bir ilim şubesi de ortaya çıkmıştır. Geniş manada "tabâbet" olarak bilinen bu mesleğin uygulama alanlarından biri de cerrahlıktır.

Meslek ve meslek ahlakı denilince ilk akla gelen eserler fütüvvetnâmelerdir. Kaynağını İslâm esaslarından alan, Arap, Fars ve Türk kültürünün müsterek ürünlerinden ve aynı zamanda bir edebî tür olan fütüvvetnâmeler, kendisine, çevresine ve yaşadığı topluma yararlı, iyi insan modeli sunmayı gaye ittihaz etmiş metinlerdir. Zamanla Ahi birliklerinin kılavuz kitapları hâline gelen, her üç milletin dilinde de çokça örneği olan fütüvvetnâmelerin bazılarında "zalim, acımasız ve ürkütücü" olarak tanımlanan cerrahlar, diğer bazı meslek erbabıyla birlikte fütüvvet kapısının kapalı olduğu zümreler arasında sayılmaktadır.

Bu makalenin ilk kısmında, bahsedilen konu etrafıca ele alınacak ve bunun sebepleri sorgulanacaktır. Daha sonra konu, XV. yüzyılın tanınmış hekimlerinden, aynı zamanda bir cerrah

A B S T R A C T

Medicine is one of the oldest professions in history of humanity. This versatile profession, which had highly different manifestations from today's advanced medical literature in the ancient world and which we can generally refer as "healing", has been held respectable and even sacred in both Turkish culture and the Islamic civilization. This profession of healing, which was undertaken in a way by shamans among ancient Turks, gained a kind of sanctity in the Islamic world with the introduction of prayers and written texts believed to have healing powers such as "transcript" (amulet) or "sculpture". In fact, a branch of science referred as "prophetic medicine" emerged based on the sayings and behaviors of the prophet Muhammad about human health over time. One of the practice areas of this profession, known broadly as "tabâbet", is surgery.

The first works that come to mind when it comes to profession and professional ethics are fütüvvetnâmes. Fütüvvetnâmes were texts based on the principles of Islam, were joint products of Arab, Persian, and Turkish cultures, which also formed a literary genre. They aimed to present a model of good people who were useful to themselves, their environment, and the society they lived in. Surgeons, who were described as "cruel, relentless, and frightening" in some of the fütüvvetnâmes, which had become the guidebooks of the Ahi orders over time and had many examples in the languages of all three nations, were

* Makalenin Geliş Tarihi: 01.05.2021 / Kabul Tarihi: 11.06.2021.

** Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (mfkoksal@gmail.com), Orcid Id: 0000-0003-1056-9957.

olan Sabuncuoğlu Şerefeddîn'in yazmış olduğu fütüvvetnâme özetinde ele alınacaktır.

counted among groups for which the fütüvved (guild) door was closed, along with some other professionals.

This mentioned issue will be discussed in detail in the first part of this article and its reasons will be questioned. The matter will later be discussed specifically around the fütüvvetnâme written by Sabuncuoğlu Şerefeddîn, who was among the well-known physicians of the 15th century and also a surgeon.

ANAHTAR KELİMELEER

Fütüvvetnâmeler, Ahilik, cerrahlık, tababet, Sabuncuoğlu Şerefeddîn.

KEYWORDS

Fütüvvetnâme's, Ahi order, surgery, medicine, Sabuncuoğlu Şerefeddîn.

Giriş

Fütüvvet (فتوت) kelimesi Arapça “genç, yiğit, cömert” anlamları olan “fetâ” (فتى) kelimesinden müştak olup “gençlik, delikanlılık, cömertlik; kerem, sehâvet, cömerdlık; merdlik, yiğitlik, mürüvvet” (Şemseddîn Sâmi, 1317: 982) anlamlarına gelmektedir. Fetâ kelimesinin çoğulu “fityân” ve “fitye”dir. Farsların “civânmerd” dedikleri fetâ, Türkçede “ahı” adıyla karşılanmıştır. Fütüvvet manasında ise Farsçada “civânmerdî”, Türkçede “Ahılık” denmiştir.

Fütüvvet kavramı ilk defa Ca'fer es-Sâdik'ın (ö. 148/765), “Bize göre fütüvvet ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir.” sözü içinde kullanılmıştır (Uludağ, 1999: 259).

“Kur'an'da fetâ (fitye, feteyât) diye nitelendirilen (en-Nisâ 4/25; Yûsuf 12/30, 36, 62; el-Kehf 18/60, 62) kişiler için bu sıfat dinî bir mâna taşıması yanında takdir edilen bir anlam ifade ediyor, put kıran (el-Enbiyâ 21/60) veya gördükleri baskıya rağmen inançlarını koruyan ve bu uğurda ülkelerini terk eden kişilerden fetâ diye söz edilmesi (el-Kehf 18/10, 13) bu nitelemeye bir çekicilik kazandırıyor. Bundan dolayı halk arasında takdir edilen bir vasıf olan yiğitliği Kur'an'daki fetâ ifadesiyle irtibatlandıran sûfiler bu kavramı bir tasavvuf terimi haline getirmedi tereddüt göstermediler. Onlara göre mert, cömert ve

cesur bir kişide bulunan vasıflar hakiki bir sūfide de bulunduğundan sūfî aynı zamanda bir fetâdır. Bu sebeple sūfiler fetâyı “sūfî”, fütüvveti de “tasavvuf” olarak tarif etmekte bir sakınca görmemişlerdir. Nitekim Sülemî’nin Kitâbü’l-Fütüvve’sinde anlattığı fütüvvetle ilgili âdâb, ahlâk ve nitelikler aynı zamanda bir sūfide de bulunması gereken meziyetlerdir. (Uludağ, 1999: 260)”

İlk fütüvvetnâme müellifi Sülemî (ö. 412/1021) fütüvveti tek bir cümleyle tarif etmek yerine “fütüvvet gereklerinden biri de...” diye başlayan cümlelerle fütüvvet şartlarını anlatır. Ana esasları itibarıyla sonradan yazılan türdeşlerinde de korunduğu anlaşılan ve eserde uzun uzun tafsilatına girilen bu ilkelerden bazıları şunlardır:

Dostların ihtiyacını karşılamak, kötülüğe iyilikle cevap vermek, dostların hatalarını aramaktan vazgeçmek, güvendiği kimselere davetsiz gitmek, önüne gelen yemekte kusur bulmamak, güzel ahlâklı olmak, insanlarla ülfet etmek, dostlara yardım etmek, kendi ailesinden önce arkadaşlarına merhamet göstermek, malı üzerinde dostlarının kendi malı gibi tasarruf etmelerine izin vermek, misafiri ve ziyaret etmeyi sevmek, dostlara şefkatli ve zarif davranmak, garipleri sevip haklarını gözetmek, doğru sözlü olmak, ziyafet verip ikramda bulunmak, dostların kusurlarını yüzüne vurmamak, çalışmaktan geri durmamak, aç kalarak şeytandan sakınmak, güçlüyken affetmek, halka güzel zan beslemek, şefkatli olmak, yol kardeşlerini nefesine tercih etmek, iyi insanlarla sohbet edip kötülerden sakınmak, dünya tamahına düşmemek, tevazu sahibi olmak, halka tenezzül etmemek, yüz suyu döküp istememek, nefsin arzusuna aykırı hareket etmek, kerem sahibi olmak, Allah’tan sağlık istemek, cimrilik etmemek, kanaat etmek, başladığı işi tamamlamak, kimseyi azarlamamak, kendini beğenip kibirlenmemek, haset etmemek, güzel ahlâk sahibi olmak, nefis hevasından kaçmak, dostları hiçbir zaman unutmamak, iyiliği istemeden yapmak, hizmet etmek ve vermek konusunda kimseyi ayırmamak (Ebû Abdî’r-Rahman, 1977: 24-74).

Sülemî’nin yol açıcı bu eserinden sonra fütüvvet adap ve erkânına dair Arap, Fars ve Türk dillerinde onlarca kitap yazılmıştır. Bu kitaplara genellikle Arap dilinde *kitâbu’l-fütüvve*, Farsça ve Türkçede ise *fütüvvetnâme* denmiştir. Her üç dilde de bu genel adlar dışında özel adları

olan fütüvvetnâmeler de kaleme alınmıştır. Sonradan edebiyatımızda bir edebî türe ad olan fütüvvetnâmelerin kimileri hacimli metinler iken kimileri daha mahdud ve muhtasar, kimilerinin müellifi belli, kimileri anonimdir. Bir kısmı manzum, çoğu mensurdur.¹

Anadolu’da yazılan ilk fütüvvetnâmelerin tasavvufî boyutu daha belirgin ve ana prensipler açısından Bâtınî yapılanmalarla daha ilişkili iken yakın dönemlere gelindikçe dinî vurgulamaların arttığı ve Sünnî akidenin etkili olduğu dikkat çekmektedir. Fütüvvet, Ahilerle birlikte Bektaşilik, Rûfâilîk, Kalendarîlik, Kadîrîlik gibi tarikatlardan başka muhtelif meslek erbabınca da benimsendi. Her biri kendi bünyelerine ve teşkilâtlarına özgü özellikler içeren irili ufaklı fütüvvetnâmeler yazdılar. Bunların kimileri, Ahilerin kullandıkları fütüvvetnâmeleri aynen alıp kimi yerlerini değiştiriyorlardı (Köksal, 2008: 76-77). Diğer tarikat zümreleri için yazılan fütüvvetnâmelerin Ahi fütüvvetnâmelerinden temel ayrılık noktasının, diğerleri bir tür “erkânâme” hüviyetinde ve bütünüyle tasavvufî metinler iken Ahi fütüvvetnâmelerinde “meslek” vurgusunun güçlü olması ve Ahiliğe mahsus kimi ritüellere yer verilmesi olduğu söylenebilir. Arap, Fars ve Türk dillerinde yazılan fütüvvetnâmelerin önemlilerinden ve ilklerinden aşağıda bahsedileceği için burada bu kadarla iktifa ediyoruz.

1. Fütüvvet Kapısı Cerrahlara Kapalı mıdır?

Anadolu’da yazılan -yazılış tarihi belli- en eski fütüvvetnâme, Nâsirî mahlaslı biri tarafından Tokat’ta 689/1290 yılında kaleme alınan Farsça fütüvvetnâmedir. Mesnevi tarzında yazılan bu manzum eserde Nasîrî, fütüvvete giremeyecek zümreler arasında “cerrahlar”ı da sayıyor ve bunun sebebini de şöyle izah ediyor:

“Sanatı cerrahlık olanların düşüncesi de yaralar, berelerdir.
Yaralarla huzur bulanlardan halk rahat olur mu hiç? Onun

¹ Önemli Arapça ve Farsça fütüvvetnâmeler için bk. Gölpinarlı, 1949-50; Türkçe fütüvvetnâmeler için bk. Torun, 1998, Farsça fütüvvetnâmeler için bk. Öztürk, 2011; Afshari, 1383; Afshari, 1388; Afshari, 1390.

fütüvvetten hiç nasibi yoktur. Çünkü onun ancak taş gibi katı bir gönlü vardır. (Gölpınarlı, 1949-50: 317)”

XIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen ve en eski Türkçe fütüvvetnâme olarak bilinen *Burgazî Fütüvvetnâmesi*’nde fütüvvete alınmayacak on iki zümre ve esnaf topluluğundan bahsedilirken dokuzuncu sırada² cerrahlar dile getirilir:

“Tokuzuncı cerrâha fütüvvet degmez. Zîrâ cerrâhuñ pîşesi ve endîşesi halkuñ zahımlu ve renclü ve ‘illetlü olduğu ister. Hiç kimsenüñ râhatı olduğu istemez. Zîrâ göñli taş gibidür dağı lâıyık degüldür (Burgazî, yz.1: 26b).”

Bu bahis, Şeyh *Seyyid Hüseyin İbni Gaybî Fütüvvetnâmesi*’nde (XIV. yy.) de hemen hemen aynı ifadelerle yer alır:

“Cumhûr-ı meşâyıh ittifâk itmişlerdür kim on iki kişiye şedd bağlamayalar. (...) Tokuzuncı cerrâhlardur. Zîrâ bunlaruñ şan‘atları³ halka zahmet irişdürmekdür ve hem halka hayır şanuları yokdur ve yürekleri taş gibi olmuştur. Hiç kimseye terahhüm itmezler ve anlardan cân ürker. Tâ kim anlarda fütüvvet şerâyıt[ı] bulunınca fütüvvete lâıyık olurlar.⁴ (Seyyid Hüseyin, yz.1: 18b, 20a)”

En hacimli Türkçe fütüvvetnâme olan *Radavî Fütüvvetnâmesi*’nde (XVI. yy.) diğer Türkçe fütüvvetnâmelerin çoğunda olduğu gibi ve Hüseyin İbni Gaybî ile çok benzer cümlelerle cerrahlar fütüvvete kabul edilmeyecek kimseler arasında gösterilmiştir:

“Tokuzuncı cerrâhlara. Zîrâ şan‘atları halka zahmet irgürmekdür ve halka hem hayır şanuları yokdur ve yürekleri taş gibi olmuştur. Hiç kimseye rahm itmezler ve anlardan cân ürker.

² Bazı nüshalarda sekizinci sıradadır. Mesela bk. Burgazî, yz.2: 22b.

³ Bazı nüshalarda “menfâ‘atleri”. Mesela bk. Seyyid Hüseyin, yz.2: 58b.

⁴ Bazı nüshalarda “Bes tâ sekiz şart bunlarda mevcüd olmaya, fütüvvete lâıyık olmaya.” Mesela bk. Seyyid Hüseyin, yz.2: 8b.

Tâ kim anlarda fütüvvet şerâyiği bulunmayınca fütüvvete lâayık olmazlar. (Gürel, 1992: 55)”

Ancak her iki fütüvvetnâmede de cerrahların fütüvvet şartlarını haiz oldukları takdirde fütüvvete layık olabilecekleri doğrultusundaki ayrıntının altını önemle çizmek gerekir.

Radavî, bir yandan cerrahları fütüvvet dışına iterken öte taraftan Selmân-ı Fârisî’nin belini bağladığı kişiler arasında kırk birinci sırada cerrahların piri Ebû Ubeyd-i Cerrâh’ın (ö. 18/639) adını kaydeder.⁵ Aslında bu kayıt, cerrahları fütüvvet erbabından kabul etmek anlamına gelmektedir. Yine Radavî, tabiplerin silsilesinin Selmân’ın belini bağladığı kişilerden beşinci sırada zikrettiği Zünnûn-ı Mısırî’ye⁶ (ö. 245/859 [?]) çıktığını (Gürel, 1992: 34) belirtir.

Ancak cerrahların fütüvvete alınmaması bahsinin bütün fütüvvetnâmeleri teşmil etmediğini görüyoruz. Bilindiği gibi fütüvvet, Abbasi halifesi Nâsır li-Dinillah (553-622/ 1158-1225) tarafından kurumsallaştırılmıştır (Ocak, 1996: 262). Daha önce de İslâm dünyasında daha XI. asrın başlarında Sülemî’den başlamak üzere fütüvvetnâmeler yazılmıştır. Ancak o devirlerde fütüvvet bir kurum olarak bulunmadığı için “fütüvvete kimler girer, kimler giremez” bahsini fütüvvetin kurumsallaştığı, buna bağlı olarak da fütüvvetin tasavvuftan farklılaşmaya başladığı XIII. yüzyıl başlarından itibaren yazılan fütüvvetnâmelerde aramak gerekir. Bu gözle baktığımızda En eski Arapça ve Farsça fütüvvetnâmelerde fütüvvete giremeyecek kişiler ve gruplardan söz edilmediğini, söz edilenlerde de cerrahların yer almadığını müşahede ediyoruz. Bizzat halife Nâsır tarafından yazdırılan

⁵ “Kırkinci Ebû ‘Ubeydullâh Cerrâh’uñ belin bağladı ve icâzet verdi, cerrâhlarıñ silsilesi aña çıkar. (Gürel, 1992: 41)”

⁶ Radavî’nin bunun hemen ardından kasapların piri Cûmerd-i Kassâb’ın da belini Selmân’ın bağladığını bildirmesi oldukça ilginçtir. Zira eserde kasaplar da cerrahlar gibi fütüvvete giremeyecek zümrelerden gösterilmektedir. Hatta Radavî eserinin devamında kasapların fütüvvet erkânından da uzun uzun söz etmektedir (Gürel, 1992: 113).

⁷ Aynı kişiler (Zünnûn-ı Mısırî, Cûmerd-i Kassâb ve Ubeydullâh-ı Cerrâh) Tabip Şerefeddîn’in fütüvvetnâmesinde de Selmân-ı Fârisî’den şed kuşanan “on yedi kemerbeste” olarak anılır (Köksal-Ayçiçeği, 2020: 55).

İbnü'l-Mi'mâr el-Bağdâdî'nin (ö. 642/1244-45) Arapça *Kitâbu'l-fütüvve*'sinde (yaz. tar.: 1207), Türkçe fütüvvetnâmelerde fütüvvetin yasaklandığı zikredilen zümrelerin (içki müptelaları, gelecekte haber verenler, vergi tahsildarları, büyücüler, kâhinler, müneccimler vb.) çoğu bulunduğu hâlde (İbnü'l-Mi'mâr, 1958: 173-174) cerrahlardan bahsedilmez. Hatta Bağdâdî'nin fütüvvet erbabı arasında cerrahlıkla ilgili bir meslek olan "haccâm"lığı (hacamatçılık) da saymasının altını çizmek gerekir.

Yine halife Nâsır'ın oğlu adına yazılan ve en eski Arapça fütüvvetnâmelerden Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmet'in *Tuhfetü'l-vesâyâ*'sında (yaz. tar.: 1211-21 arası) da böyle bir bilgi mevcut değildir (bk. Gölpınarlı, 1949-50: 205-234).

Hakkında bilgi bulunmayan Tebrizli Necm-i Zerkûb'un XIII. yüzyıl sonlarında yazdığı tahmin edilen Farsça fütüvvetnâmesinde de cerrahlara dair bir engelden söz edilmemektedir. Hatta eserin yemek adabına dair bölümünün başında "İlim ikidir: Beden ilmi, din ilmi." hadisine işaret edilmekte ve "Peygamber önce bedeni söylemiştir. Çünkü beden yerinde olmazsa din ilimlerine nasıl çalışılabilir?" (Gölpınarlı 1949-50: 257) denilerek beden ilminin yani tıbbın önem ve değeri vurgulanmaktadır. En önemli ve en hacimli Farsça fütüvvetnâme olan Hüseyin Vâiz-i Kâşî'nin (ö. 910/1504-5) *Fütüvvetnâme-i Sultânî* adlı eserinde (bk. Kaynakça) de cerrahlara dair herhangi bir kısıtlama mevcut değildir. Yine Mîr Seyyid Ali Hemedânî'nin (714-786/1314-1385) Farsça fütüvvetnâmesinde de (bk. Kaynakça) cerrahların fütüvvet erbabından kabul edilmeyeceğine dair bir ifade yer almaz.

XIII. yüzyıldan sonra İslâm dünyasında fütüvvetnâme yazma geleneği Türklere geçmiş gibidir. Türkler tarafından yazılan yazılan fütüvvetnâmelerin bir kısmında yukarıda görüldüğü gibi cerrahlara fütüvvet kapısı kapatılırken bazılarında böyle bir engel yahut sınırlama görülmez. Yazarı belli olmamakla birlikte dil özelliklerine nazaran XIII veya XIV. yüzyıla tarihleyebileceğimiz müellifi bilinmeyen bir fütüvvetnâmede de (Arslanoğlu, 1997) Arapça ve Farsça ilk fütüvvetnâmelerin çoğunda olduğu gibi fütüvvete giremeyecek kişi veya zümrelerden söz edilmez. Türk edebiyatının en hacimli manzum fütüvvetnâmesini yazan Tarsuslu Dâî de (XV. yy.) de cerrahlara dair bir

yasaktan söz etmediği gibi “on yedi kemer-beste” arasında cerrahların piri sayılan Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ı da zikreder (Köksal, 2018: 122):

Biri Cerrâh dağı Şahmey’di biri
Biri Mâlik hem dağı Dâvud biri

Bu arada kimi fütüvvetnâmelerde cerrahlarla birlikte başka bazı esnaf zümrelerine de bu engeller konurken bu mesleklerden biri olan kasaplara dair Farsça bir fütüvvetnâme yazılmış olması dikkat çekicidir. Bu risaleyle birlikte irili ufaklı Farsça otuz fütüvvet risalesini bir kitapta toplayarak neşreden Mehrân Afsharî (1382: 43-44), *Fütüvvetnâme-i Kassâbân* adlı kasaplar fütüvvetnâmesinin girişinde yaptığı değerlendirmede Nâsirî’nin fütüvvetnâmesinde fütüvvete giremeyecek zümreler arasında kasapları da saymasının İslâm fıkhiyla bağdaşmadığı için anlamsız olduğunu, başta kurban vecibesi olmak üzere pek çok haklı gerekçeyle ifade eder.⁸

Fütüvvetnâmelerdeki hâl böyleyken Ahilik bilgisinin temel ve yerli kaynakları olan Ahi şecerenâmelerindeki duruma da bakmak lazım. Zira fütüvvetnâmeler, Ahilik ve fütüvvete dair genel çerçeveyi çizerken Ahi şecerenâmeleri Ahiliğin uygulama esaslarını gösteren tecrübî eserlerdir. İncelediğimiz on kadar Ahi şecerenâmesinin hiçbirinde cerrahlara fütüvvet kapısının kapalı olduğuna dair bir kayda rastlamadık. Aksine sonunda lonca mensubu esnaf zümrelerinin ve onların pirlerinin adlarının yazıldığı bölümde tesadüf ettiğimiz bilgiler oldukça şaşırtıcıydı. Kırşehir Müzesindeki 1 numaralı Ahi şecerenâmesinde⁹ fütüvvete mensup esnafların pirlerini sayarken “cerrâhın piri Ebû ‘Ubeyde” (Köksal vd., 2004: 12) kaydı mevcuttur. Keza Tokat Ahi şeceresinde¹⁰ ve Kırşehir

⁸ Afshari daha hacimli bir kasap ve deri yüzücüler fütüvvetnâmesi (*Risâle-i Kassâbân ve Sallâhân*) daha yayımlamıştır: 1388: 173-195.

⁹ Çalıştığımız kitaba ad olduğu için burada da “Kırşehir Müzesindeki” diyorsak da “tamir ve bakım amacıyla” Konya’ya götürülen bu eserler hâlen Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

¹⁰ Tokat Ahi şeceresi şu an Tokat’ta hâlen dericilikle uğraşan ve Tokat’ın son Ahibabası’nın torunlarından Osman Altınordu’nun ailesinde bulunmaktadır. Şecerenin bir suretini bize göndermek lütfunda bulunan değerli meslektaşım, emekli albay Doç. Dr. Muzaffer Aydemir’e teşekkür ederim.

Müzesi 4 numaralı şecerenâmede (Köksal vd., 2004: 100) “Cerrâh Loğmân pîr-i cerrâhiyân. Silsilesi Cerrâh ‘Ubeyd’e çıkar.” denilmektedir. 5 numaralı şecerenâmede de cerrahlar esnaf arasında sayılırken pirleri Lokman Hekim olarak gösterilir (Köksal vd., 2004: 124-125). Yine Kırşehir Müzesi 5 nolu şecerenâmede tıpla ilgili mesleklerden şerbetçilerin piri olarak Lokman Hekim gösterilmektedir¹¹ (Köksal vd., 2004: 98-99). Müellifini tespit edemediğimiz bir fütüvvetnâmede de çeşitli meslekler ve pirleri (şeyhleri) “Faşlun fi’ş-şanāyi ve’l-fütüvveti fi’l-meşāyih” (172b) başlığı altında sayılır ve 188a “Cerrâhlarıñ şeyhi Ebû ‘Ubeydedür” bilgisi verilir (*Fütüvvetnâme*, 172b, 188a).

Şecerenâmelerde “Ümm-i Mektûm’un harem-i şerîfi Vâlide Azîze Kadın”ın “Bi’l-cümle ebe kadınlarıñ pîri” (Köksal vd., 2004: 100-101) olduğu da yazılıdır. Daha da önemli ve ilginç olanı bu her üç meslek için de -cerrah, şerbetçi, ebe- “Yerleri sağdadır, malum ola.” ibaresinin düşülmüş olmasıdır. Zira şecerenâmelerde meslekler ve pirleri “sağ tarafta oturan esnaf” ve “sol tarafta oturan esnaf” olarak paralel iki dizi hâlinde sıralanmış vaziyette yazılmaktadır. Sağ tarafta oturan esnaf, piri Ahi Evran olan debbağlık mesleği başta olmak üzere, çoğu debbağlık sanatıyla ve Ahilik geleneğiyle alâkalı (kasaplar, semerciler, kürkçüler, kavukçular, terziler, pabuççular, keçeciler, mücellidler; helvacılar, berberler, kılıççılar, terazi tutanlar) esnaftır. Bu manada tababetle ilgili mesleklerin bunlar arasında olmasını teorik/kitabî manada bazı eserlerde ne yazarsa yazsın pratik/amelî manada değerli ve önemli kabul edildiğinin somut işaretleridir. Esasen başka belgelerden de cerrahlarla birlikte tabipler, tıraş ehli (berberler, sünnetçiler)¹², attârlar (otacılar), kehhâller (göz doktorları), haccâmlar (hacamatçılar), şerbetçiler gibi tababetle ilgili mesleklerin “ehl-i huref” (esnaf) zümresine kayıtlı olduğu (Torun, 1998: 121-151) bilindiği gibi bizzat tabiplerin kaleminden çıkan kimi tıp eserlerinden de tabipler arasında fütüvvetin resmen işletildiği (Altıntaş-Doğan, 2001: 12-17) anlaşılmaktadır.

¹¹ Fütüvvetnâmelerde fütüvvet ehli olamayacağı bildirilen avcılar (sayyadlar), culhacılar, kasaplar, dellâkler ve dellâller de Ahi şecerenâmelerinde pirleriyle beraber anılırlar.

¹² Berberlerin de eski dönemde başta diş çekimi olmak üzere halk sağlığı noktasında bir tür tabip vekili gibi çalıştıkları bilinmektedir.

Bütün bu tespitlerden sonra, cerrahların fütüvvete girip girmemesi meselesi üzerine şunlar söylenebilir:

Fütüvvete giremeyecek zümreler arasında cerrahların varlığına en eski fütüvvetnâmelerde rastlamıyoruz. Esasen Afsharî'nin kasaplarla ilgili yaptığı yorum cerrahlar için de geçerlidir. Zira ne Kur'ânî akide ve esaslarda ne sünnette ne de İslâm tarihinde cerrahları ret ve toplum dışı kabul eden bir anlayışın varlığından söz edilebilir. Yaptığı müdahalelerle insan hayatını kurtaran, sağaltan, ömrünün uzamasına vesile olan cerrahlık gibi kutsal bir mesleğin böyle bir hususta tartışılması makul değildir. Hz. Muhammed'in sağlıkla ilgili sünnet ve hadislerinden ciltler dolusu tıbb-ı nebevi kitapları yazılmıştır. "Beden ilmi"ni din ilmine dahi üstün tutan bir anlayışın böyle bir yasağa cevaz vermesi tabii karşılanamaz. Elbette fütüvvetnâmeler birer ilmihâl yahut fıkıh, akaid kitapları değildir; ne var ki bütün referansları din kaynaklı olan bu eserlerdeki problemleri de aynı çerçevede çözmeye çalışmak icap eder.

Yazılış tarihi bilinmeyen Şeyh Mûsâ Fütüvvetnâmesi'nde cerrahların veya başka mesleklerin fütüvvete giremeyeceğine dair bir bilgi yer almaz. Ancak bu eserde ilginç bir kayıt vardır. Şeyh Mûsâ meslekler ve mesleklerin pirlerine diğer fütüvvetnâmelere göre oldukça geniş yer verdiği eserinde, fütüvvetnâmelerde verilen bilgilerin birbiriyle çeliştiğine işaret ederek uzman birinin bunu düzeltmesinin iyi olacağını söyler: "*Ammâ bu fütüvvet kitâbların yañlış itmîşler. Çok nüsha cem 'itdük, biri birine muvâfık degül. Ehil olan kâmillerden ricâm budur ki taşhîh idenler me'cûr olur.* (Şeyh Mûsâ, yz.: 31b)" Cerrahlık-fütüvvet meselesinde de benzer bir durumun olduğunu söyleyebiliriz.¹³

Cerrahlara fütüvvet engeli koyan fütüvvetnâmelerde "cerrah" adı "acımasızlık, taş kalplilik" gibi sıfatlarla birlikte anılıyor. Buna dayanarak

¹³ Cerrahlara dair bir şey söylemeyen Şeyh Mûsâ, fütüvvet erbabı arasında saydığı kasapların piri olarak Nasr Kassâb-ı Isfahânî'yi gösterdikten sonra kasabın koyunu boğazlarken bıçağını bilemesi ve koyuna göstermemesi, kesme işlemini ıssız bir yerde yapması ve başka bir koyunun yanında kesmemesi gerektiği gibi kasaplığın fütüvvet şartlarını anlatan yaklaşık bir sayfalık bir bölüm ayırır (Şeyh Mûsâ, yz.: 30b). Diğer mesleklerle ilgili böyle bir tembih bulunmamasına bakılırsa, bu durumu, müellifin diğer fütüvvetnâmelerde kasaplara fütüvvet kapısının kapalı gösterilmesine karşı böyle bir açıklama bölümüne ihtiyaç duyduğuna yormak mümkündür.

fütüvvetnâmelerde cerrah ve kasaplara yasak olmadığı, buradan kastın “zalim, taş kalpli ve acımasız cerrahlar” ve “hayvan boğazlarken kurallara uymayan ve hayvanlar eziyet çektiren kasaplar” olduğuna dair görüşler yaygınsa da metinler dikkatle okunduğunda böyle bir mana çıkmadığı görülür. Değilse her mesleğin iyi icracıları olduğu gibi meslek ahlâkına mugayir iş görenleri de vardır ve bu durum bütün meslekler için geçerli olur.

İslâm dininin bu mesleklerle ilgili menfi bakışı olmadığına göre başka sebepleri olmalı. Kimi fütüvvetnâmelerde cerrahlarla birlikte fütüvvetin yasaklandığı diğer iki zümrenin de “kasaplar” ve “avcılar” olduğunu düşündüğümüzde bunların tek ortak noktasının “kan dökmek” olduğu fark edilir. Fütüvvetnâmelerde vâzih olmasa da -ihtiyaç olmadığı hâlde hayvanları zevk için öldüren avcılar dışında- cerrahlar ve kasaplarla ilgili engelin bu sebebe bağlı olduğu düşünülebilir.¹⁴

Yukarıda metnini aktardığımız Seyyid Gaybî ve Radavî fütüvvetnâmelerindeki “şerh”in de altını çizmek gerekir. Bu iki önemli kaynak da fütüvvetten men edilen diğer meslek erbabı için bulunmayan bu şartlarla cerrahlar ve kasaplar için kapı aralamakta, “fütüvvet şartlarını yerine getirdikleri takdirde” kabul edilebilecekleri şerhini düşmektedir.

Kimi fütüvvetnâmelerde cerrahlığa dair bir engel söz konusu olduğu hâlde hekimlik veya tabiplik mesleğiyle ilgili bir mâni bulunmamaktadır. Hatta “haccâmlar”la ilgili Farsça iki fütüvvetnâmenin varlığından da (Öztürk, 2011: 894, 897) söz etmeliyiz. Bu durumda esas itirazın bizatihi cerrahlık mesleğine değil, mesleğin uygulamasına yönelik olduğu söylenebilir. Bu yasaklamanın, eskiden çoğu cerrahi müdahalelerde anestezi yapı(a)madığı için hastaların çektikleri acılardan dolayı ortaya çıkmış olması da düşünülebilir. Bize bunu düşündüren XV. yüzyıl sonlarında Tarsuslu Dâî tarafından yazılan manzum fütüvvetnâmede geçen bir bölüm oldu. Burada şair, Gâdir-i Hum’da Peygamber Efendimiz’in Hz. Ali’yi kendisine kardeş edinince bir gömlekten ikisinin başının çıkması hadisesini anlatırken Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden örnek verir. Fütüvvet erbabının aynı zamanda şiir ve sanat zevki yüksek

¹⁴ Bize de makul gelen bu gerekçeyi birlikte katıldığımız bir panelde ifade ederek ufkumuzu açan Prof. Dr. Ayten Altıntaş’a teşekkür ederim.

insanlar olduğunu, en azından aralarından böyle kimselerin yetiştiğini göstermesi açısından da kayda değer olduğunu düşündüğümüz bu bölümde kavmi Mecnûn'a kendisindeki bütün arazın "sevda"dan kaynaklandığını, bunun da kanının alınması (hacamat) ile hallolacağını söyleyerek onu zorla bir cerrahın önüne getirirler. Cerrah kolunu bağlar; eline neşteri alınca Mecnûn kolunu kaçırır. Cerrah, "Dağlarda vahşi hayvanlarla düşüp kalkan Mecnûn neşterden mi korktu?" deyince Mecnûn "Ben kendimden korkmuyorum, vuracağın neşter Leylâ'ya degecek, onun canı acıyacaktır diye korkarım." der. Cerrah neşteri vurunca yere saçılan kan Leylâ... Leylâ diyerek akar (Köksal, 2019: 107-108):

Heb canâvarlardan ol kaçmaz idi
Leylâ'den ğayrıya göz açmaz idi

Cümleten heb kavmi derlerdi aña
Gel 'ilâc eyleyelim Mecnûn saña

Eyleyen mecnûn seni sevdâ durur
Yohsa başıñda bu ne ğavġâ durur

Yâ ho kan mı tıtdı seni ey delü
Delü olup uşludan oldıñ alu

Eline yapuşuban getürdiler
Anı cerrâh yanına yitürdiler

Bağladı cerrâh taşma kolına
Ėomadılar kim varaydı yolına

Neşteri aldı ele kan almaġa
Faşdı Mecnûn'ın kolına kılmaġa

Neşteri gördi kaçırdı kolını
Kaçmak için gözedirdi yolını

Didi cerrāḥ ey delü n'oldı saña
Hikmetiñe bakuban kaldım taña

Tağda yürürsin canāvarlar ile
Kurd u kaplan ayu aşlanlar ile

Yürüyesin anlar ile korkmadın
Aralarında gezesin ürkmedin

Ne ola neşter ki andan korkasın
Kaçirasın koluñı tiz ürkesin

Ağlayurağ didi Mecnün ey cüvân
Neşteriñden korkmazım sen bil 'ayân

Korğarım kim ire neşter Leylî'ye
Neşteriñ gelmeye hoşter Leylî'ye

Görüben Leylâ'yı Mecnün şanmağıl
Git girü Leylâ'ya neşter urmağıl

Kalmadı Mecnün u kalan Leylî'dür
Her ki Mecnün şana yalan Leylî'dür

(...)

Yalvarup kavm ü kabîle turdılar
Neşteri ur diyüben emr itdiler

Urdı cerrāḥ nîşi Mecnün koluına
Ya'nî Mecnün'ın tamarı çalına

Kolını deldi saçıldı kan yire
Gördi Mecnün kim saçılmış cân yire

Ne yire düşdi ise kan yazılır
Leylî Leylî deyübeni dizilir

Bu hususta söylenilmesi gereken son şey de tarihî olaylara olduğu gibi tarihî metinlere de bugünün zaviyesinden değil kendi çağlarından bakmak gerektiğidir. Fütüvvetnâmelerde yemek adabından bahsedilen bölümlerde sayılan ve fütüvvet ehlinin uyması istenen bazı kurallar, bugünün görgü kurallarına çok uzaktır hatta kimileri günümüz insanı için tiksindirici gelebilir. Cerrahlık konusuna da devrinden bakıldığında benzer sonuca ulaşılabilir. Konunun bütünüyle vuzuha kavuşturulması için el-sine-i selasede yazılmış irili ufaklı bütün fütüvvet ve meslek risalelerinin incelenerek bu eserlerde tarihî seyir içinde sadece cerrahlığa değil bütün mesleklerle nasıl bakıldığının dökümünün çıkarılması gerekir. Bu eserlerin dili, yazıldığı coğrafya ve süreç göz önüne alınarak hem farklı devlet ve toplumlara hem de dönemlere göre ayrıntılı tespit ve sonuçlara ulaşılabilir. Mesela yukarıda da değindiğimiz gibi halife Nâsır'dan sonra yazılan ilk fütüvvetnâme olan İbn Mi'mâr'ın eserinde fütüvvete alınmayacak meslekler olarak sayılan heykeltraşlar, hikâye anlatanlar, ney çalanlar, maymun oynatanlar, köpek besleyenler, çöpçüler, hokkabazlar, soytarılar, kuşbazlar, kumarbazlar, müzisyenler, müzik aleti satanlar ve benzerleri çoğu sonraki fütüvvet risalelerine girmezken bir asır sonra yazılacak fütüvvetnâmelerde durumun büsbütün farklılaştığı görülüyor. Hatta "Zerrinkûb'a göre Sasaniler devrinde berberlik de günah sayılırdı. (Öztürk, 2011: 896)" Hâlbuki sonradan berberlik fütüvvetteki traş erkânı mübasebetiyle Ahilik ritüellerinde de yer alan, fütüvvet için önemli bir meslek durumuna gelmiştir.¹⁵ Bu noktadan bakılınca özellikle Türk Ahiliği

¹⁵ Fütüvvete alınmayacak meslekler konusunun bu meselenin menbâi olan fütüvvetnâmelerde de tartışma konusu edilmesini de ilginç bir not olarak kaydedelim. *Sabuncuoğlu Şerefeddîn Fütüvvetnâmesi*'nde dellâkler fütüvvet kuşağı kuşanamayacak zümreler arasında sayıldıktan sonra eserin sonuna doğru "Eger su'âl iderlerse kim "Bu kitâb içinde dellâklere şedd yoktur, dimişler. Hâl budur kim şimdiki zamânda görürüz, dellâkler birbiriniñ bilin bağlarlar. Şedd ve erkân da vâsın kılurlar." (Köksal-Ayçiçeği, 2020: 139, 141) sorusu sorulmuş ve bu soruya cevap verilmeye çalışılmıştır.

düşünüldüğünde kasaplık mesleğine dair de ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Ahi Evran'ın mesleği olması hasebiyle debbağlık, tarih boyunca Ahiliğin adeta gözcüsü, muhafızı ve en sağlam uygulayıcısı bir meslek olarak karşımıza çıkar. Debbağlar “kutsal meslek”lerini¹⁶ icra edebilmeleri için kasaplara mecburdurlar. Dolayısıyla kasaplığın fütüvvet kurumu dışına itilmiş bir meslek olması pratikte imkânsızdır. Cerrahlarla ilgili konuyu bu açıdan da eski geleneğin kalıplaşmış olarak yeni kitaplara girmiş, uygulaması olmayan bir yansıması gibi kabullenmek uzak bir ihtimal gibi görünmemektedir. Ancak her ne olursa olsun Ahi şecerenâmelerine dayanarak Türk Ahiliğinin pratiğinde cerrahların fütüvvet içinde bir meslek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

2. Bir Cerrahın Fütüvvet Kitabı: Tabip Şerefeddin ve Eseri:

Bunca hengâme arasında, üstelik cerrah olan bir tabip, XV. yüzyıl müelliflerinden Sabuncuoğlu Şerefeddîn, bilinen tıp eserlerine¹⁷ ilave olarak bir de fütüvvetnâme yazmıştır.¹⁸

Eserde cerrahlar da -diğer bazı fütüvvetnâmeler gibi- fütüvvet ehli olamayacak gruplar arasında yer alır. Sabuncuoğlu Şerefeddîn'in kendisi de bir cerrah olmasına rağmen kendi mesleğini fütüvvet dışı olarak kabul etmesi oldukça ilginç bir durumdur. Tabip Şerefeddîn'in cerrahlara fütüvvet “değmeyeceği”ne dair ifadeleri diğer fütüvvetnâmelerle hemen aynıdır:

Tokuzuncı cerrâhlara. Zîrâ kim bunların işi cerâhatlıktır. Halka cerâhat hâşıl olmağıdır. Menfa'atleri ve râhatları halka zahmet iriş[dür]mekdür. Bunların yürekleri taş gibi kıttır. Kimseye

16 Debbağlık için “kutsal meslek” tanımını yapmamız boşuna değildir. Bütün Ahi şecerenâmelerinde (bk. Köksal, 2011: 280) ve bazı fütüvvetnâmelerde (bk. Köksal, 2015: 76-79, 84, 89) debbağlık mesleği çok büyük övgülerle ilâhi bir meslek olarak takdim edilir.

¹⁷ Sabuncuoğlu Şerefeddîn'in tıpla ilgili eserleri *Akrabadin Tercümesi*, *Cerrâhiyyetü'l-Haniyye* ve *Mücerrebname*'dir. Müellifin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Kurdoğlu, 1967: 121-123; Uzel, 1992; Uzel-Süveren, 1999; Uzel, 2004; Yıldırım, 2008.

¹⁸ Eser Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği ile müşterek çalışma olarak tarafımızdan neşredilmiştir (Bk. Kaynakça).

terahhüm itmezler ve bunları göricek âdemüñ cânı kırkır
(Köksal-Ayçiçeği, 2020: 79).

Bizim eski eserlerimizin kahir ekseriyetinin müellif hattı dediğimiz, bizzat yazarının elinden çıkmış el yazması nüshası mevcut değildir. Nitekim bugüne kadar ikinci nüshasını bulamadığımız *Sabuncuoğlu Şerefeddîn Fütüvvetnâmesi* de öyledir. Fazlaca görülen yazım hataları nüshanın çok da bilgili olmayan bir müstensih tarafından kaleme alındığını göstermektedir. Bu çoğaltıcılar, öyle bir görevleri de yetkileri de olmadığı hâlde bazen kopyaladıkları eserlerin diline hatta içeriğine dahi müdahale edebilmektedirler. Bu eserde de -diğer fütüvvetnâmelerde bulunduğu için- fütüvvet kapısı kapalı gösterilen zümreler arasına cerrahların bizzat Sabuncuoğlu tarafından yazılmamış olup nüshayı yazan müstensih tarafından eklenmiş olabileceğini ifade etmek isteriz. Ancak bu sadece bir “ihtimal”dir; yazar tarafından gelenekselleşmiş bu kabule uyularak yazılmış olması da elbette mümkün ve muhtemeldir. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi Radavî de bir yandan cerrahlara fütüvvet kapısının kapalı olduğunu söylerken diğer tarafatan cerrahları ve tabipleri, pirleri, Selmân-ı Fârisî elinden kuşak kuşanmış iki ayrı esnaf topluluğu olarak sayıyor.

Üzerinde uzun müddet çalışmakla birlikte bu makaleyi hazırlayana kadar zihnimizde tebellür etmeyen bir hususa burada dikkat çekelim. Tabip Şerefeddîn, her ne kadar cerrahları fütüvvete giremeyecek zümreler arasında sayıyorsa da eser adeta tabiplik mesleği ve cerrahların bu genel kabule karşı örtülü bir müdafaanamesi intibasını uyandırmaktadır. Belli başlı fütüvvetnâmelerin hiçbirinde tababet mesleği bu kadar bahse konu edilmemiştir. Üstelik Şerefeddîn’in tıbbi konu edinmesinin bu mesleği öne çıkarmak ve yüceltmek maksadına matuf olduğu da fark edilmektedir.

Eserde Abbâs adlı bir sahabenin yeryüzündeki meslekleri tasnif ettiğinden söz edilir. Buna göre ilk sanat (meslek) “hatiplik” sanatıdır.¹⁹

¹⁹ İlk fütüvvetnâmelerden beri geleneksel olarak böyledir. Hatta bunun Ahi seçerenâmelerinde de benimsendiğini, meslekler ve pirleri yazılırken en başta hatiplik sayılarak pirleri olarak Hz. Muhammed veya Bilâl-i Habeşî’nin gösterildiğini (Bk. Köksal vd., 2008: 97-98; Tokat Ahi Şeceresi) kaydedelim.

Ondan sonra sağaltıcı yazı (heykel/muska) yazma mesleği, üçüncü olarak otacılık, dördüncü olarak da “cerrahlık” mesleği icat olunmuştur (Köksal-Ayçiçeği, 2020: 79):

İkinci şan‘at kitāb (...)ligi²⁰ ya‘nī **heykel yazup** üleşdürmegi bünyād kıldı. Zīrā Şeyh Hasan-ı Başrī‘den bu ‘Abbās-ı Devs’e bir kitāb yitmişdi kim ol kitāba **Tıbb-ı Nebevī** dirlerdi. İçinde dört yüz du‘ā var-ıdı. Her bir hastalığa Peygamber hazreti bir dürlü du‘ā buyurmuşdı. Ol sebebden ol kitāba yazdı tertib kıldı. Üçinci şan‘at kim işledi, **bisâtğirliği** düzdi. Zīrā Resül hazreti -‘a.s.- buyurmuşdur kim *el-‘İlmu ‘ilmāni ‘ilmu’l-edyān şumme ‘ilmu’l-ebdān*. Ya‘nī eydür: ‘İlm iki nev‘dür. Biri ten ‘ilmidür biri dīn ‘ilmidür. Ten ‘ilmini dīn ‘ilminüñ üzerine muḳaddem tutmaḳdan murād oldur kim ten dürüst ol[may]ınca dīn dürüst olmaz. Ol sebebden ‘Abbās-ı Devs bisâtğirliği taşnīf eyledi. Dördüncü şan‘at kim işledi, **cerrāhlık** şan‘atın tertib itdi. Zīrā ol vaḳt Hazret-i Risālet Uḫud ḡazāsında zaḫımlı oldı. Mübārek yañaḡına taş ṭoḳandı. İki zırh ḡalkası yañaḡına gömüldi. **Ebū ‘Ubeyde ‘Āmīr bin Cerrāḡ** ol ḡalkaları dişleriyle çekdi, çıkardı. Kendinüñ daḡı iki gevher diş çıkdı. Ol zaḫmı şordı, kanını yutdı. Peygamber hazreti eyitdi:

- “Yā Ebā ‘Ubeyde, ol şorduḡuñ ḡan ḡanı?” didi. Ebū ‘Ubeyde eyitdi:

- “Yutdum yā Resülallāh.” didi. Peyḡamber -‘a.s.- eyitdi:

- *Yā ebşir yā Ebā ‘Ubeyde men maşşahu demehu demī lem yaḡruḡuhu’n-nār*. didi. Ya‘nī demek olur kim “Yā Ebā ‘Ubeyde muştuluk olsun saña kim her kişinüñ ḡanı benüm ḡanuma ḡarışa ol kişiyi od yaḡmaya.

İşte bu Ebū Ubeyde, bütün kaynaklarda cerrahların piri olarak bildirilen Ebū Ubeyde bin Cerrāḡ’tır ve tabip Şerefeddīn’in Hz. Peygamber tarafından cehenneme girmemekle müjdelenen “cerrahların piri”nden bahsetmesi elbette boşuna değildir. Bütün bunları başka bir

fütüvvetnâmede göremiyoruz. Sabuncuoğlu Şerefeddîn, İslâm tarihinden birtakım referanslarla da mesleği olan cerrahlığın ve tababetin önemine vurgu yapmaktadır.

Şerefeddîn, eserinde tababet mesleğiyle ilgili şu ilginç kıssayı da aktarıyor (Köksal-Ayçiçeği, 2020: 108-109):

Bir kişiyi ısıtma tutmuşdı. Bir tabīb-i hâzika varup eyitdi:

- “Yâ hoca! Benüm ısıtmama ‘ilâc eylegil.” didi. Tabīb eyitdi:

- “Yarın gelesin saña bir behriz buyuram.” didi. Ol şahş ol gün gitdi. Yarındası yine geldi. Tabīb ol kişiye eyitdi:

- “Var hürmâ yimegil.” didi. Bu sözi işidicek eyitdi:

- “Bu sözi baña dün niçün dimedüñ?” didi. “Ben hüd dünden berü hürmâ yirdüm.”

Tabīb eyitdi:

- “Dünki gün ben hürmâ yimişdüm. Seni hürmâ yimekten nice nehy ideydüm.” didi.

Bes bu sözden bilindi kim ehl-i tarîk kendi özünü temiz itmeyince kimseye erkân u tarîk söylemek revâ degüldür. Her hâli bu söze göre kıyâs itmek gerekdür.

Sabuncuoğlu’nun “Kendin için zor olanı/uygulamadığını başkaları için de isteme” nasihatini “meslek etiği” olarak bir tabip kıssası üzerinden anlatmasını kendi mesleki duruşunun ifadesi olarak yorumlamak da mümkündür.

Sonuç

Tababet mesleği dünyanın en eski mesleklerinden biridir. Eski Türklerde otacıdan şamana uzanan çizgide “sağaltıcılık” görevi yapan insanlara büyük değer ve önem atfedilmiş, “emçi” denen tabipler, toplumun en saygın kimseleri olarak görülmüştür. *Kutadgu Bilig*’de

Ögdülmüş dilinden zamanın muhtelif meslekleri sayılırken emçilikten (tabiplik) çok farklı söz edilir (Arat, 1979: 438):

bularda basa kaç kötü bar adın²¹
bağa körse bilgi biligde öñin (4355)

olarda birisi otaçı-turur
kamuğ ig toğaka bu emçi erür (4356)

yime ök kereklig saña bu kişi
anıñsız oñulmaz tiriglik işi (4357)

tirig bolsa yalñuk yime igler ök
igin emçi körse otun emler ök (4358)

ig ol kör kişike ölüm koldaşı
ölüm ol kişike tiriglik tuşu (4359)

bularnı yime eğgü tutğıl yakın
kereklig kişi bu küdezgil haķın (4360)

Osmanlı döneminde “hikmet”le ilişkilendirildiği için uygulayıcılarına “hekîm” de denilen bu sanatın bütün bir Türk tarihinde seçkin ve müstesna bir yeri vardır. Tabipliğin bir uygulama alanı olarak cerrahlık da aynı derecede saygın ve kutsaldır. Hâl böyle olunca her nasılsa fütüvvet kitaplarına diğer bazı mesleklerle birlikte olumsuz ifadelerle girmiş olan cerrahlığın “fütüvvet değmeyecek” zümrelerden sayılması, dine, töreye, tarihe ters düştüğü gibi hayat pratiğine de uygun değildir. Bunun yaşanan hayatta yeri olmadığının en bariz delili, Türk Ahiliğinin uygulama esaslarının tespit edildiği belgeler olan Ahi şecerenâmeleridir. Cerrahları, ebe kadınlar, şerbetçiler ve otacılar gibi

²¹ 4355. Bunlardan sonra başka birkaç zümre daha vardır; dikkat edersen, birinin bilgisi diğerinden farklıdır. 4356. Bunlardan biri hekimlerdir, bütün hastalıklar ile ağrıları bunlar tedavi eder. 4357. Bu kişiler de senin için gereklidir; dirilik (hayat) işi onlar olmadan yürümez. 4358. İnsan yaşarken hastalanabilir. Hekime başvurursa, hekim o hastalığı ilaçla sağaltır. 4359. Kişi için hastalık ölümün arkadaşısıdır; yaşayan her kişi de ölümle karşılaşacak. 4360. Bunlara karşı iyi davran ve kendine yakın tut, bunlar gerekli kişilerdir, haklarını gözet.

pirleri Ahi Evran olan debbağların oturduğu “sağ tarafta” oturtan seçerenâmelere göre de cerrahlar ehl-i hırefin makbul kesiminden idiler.

Bir cerrah tarafından kaleme alınan tabip Şerefeddîn'in eseri bu yönden bakıldığında bize çok şey söylemektedir. Her şeyden önce Şerefeddîn eserini neden kaleme aldığını anlattığı bölümde ifade ettiği gibi²² bilmeyenlere fütüvveti öğretecek kadar bu ilmi bilmektedir ki bu bilgiyi verme yetkisi galiba ancak yaşayan ve bu hususta ilim sahibi birinin tasarrufunda olabilir. İkinci olarak her ne kadar kendisi de cerrahları fütüvvet dışı mesleklerden saysa da diğer fütüvvetnâmelerde karşılaşılmayan bir özellik olarak eserinde tabiplik ve cerrahlıkla ilgili çok müspet değerlendirmelerde bulunur, bu meslekleri öne çıkarır hatta meslek etiğine dair anlatısını da bir tabip kıssası üzerinden verir.

Sonuç olarak ilk örneğini XIII. yüzyılın sonunda yazılan *Nâsirî Fütüvvetnâmesi*'nde gördüğümüz cerrahlara fütüvvet engeli, fütüvvete girecek kimselerin -sebebi ne olursa olsun- canlılara hiçbir şekilde eziyet etmemesi gerektiğinin simgesel bir tezahürü olarak getirilmiş olabilir. O devrin mer'î anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde mazur görülebilecek olsa bile bu yasağın uygulamada geçerliliği olmadığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- AFSHARİ, Mehran (1383/2004), *Fütüvvetnâme-hâ ve Resâil-i Hâksâriyye (Sî Resâil)*, Tehran: Pezûheşgâh-ı Ulûm-ı İnsânî ve Mütâlaât-ı Ferhengî.
- AFSHARİ, Mehran - Mehdi Medayini (1388/2009), *Çehâr Risâle der-Bâb-ı Fütüvvet u Esnâf*, 3. Baskı, Tehran: Neşr-i Çeşme.
- AFSHARİ, Mehran (1390/2011), *Sî Fütüvvetnâme-i Diğer: Sî Risâle-i Nâ-şinâhte der-Fütüvvet ve Pîşeverî ve Kalendarî*, Tehran: Neşr-i Çeşme.
- ALTINTAŞ, Ayten - Hanzade Doğan (2001), “Osmanlı'da Esnaf Tabip ve Ahilik Teşkilatı İle İlgisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 132, s. 125-141.

²² “Erkân-ı şeddi ve 'ahd-i şart ve üstâd ve yol atası ve iki yol arkadaşları tutmağınun ve hâlva ve cefne ve bir şehirden bir şehre naşîb göndermek senedlerin yazavuz. Köksal-Ayçiçeği, 2020: 37”.

- ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig I – Metin*, Tıpkıçekimle yapılmış ikinci baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARSLANOĞLU, İbrahim (1997), *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Burgazî (yz.1), *Fütüvvetnâme*, Biblioteca Apostolica Vaticana, vat.turc 337.
- Burgazî (yz.2), *Fütüvvetnâme*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado 473.
- Ebû Abdi'r-Rahman Muhammed ibn el-Hüseyn es-Sülemî (1977), *Kitâbu'l-fütüvve / Tasavvufta Fütüvvet*, Çeviriyle birlikte neşreden: Süleyman Ateş, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Fütüvvetnâme* (yz.), Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal 981.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1949-50), "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, s. 2-354.
- GÜREL, Rahşan (1992), *Razavî'nin Fütüvvetnâmesi (Miftâhu'd-dakâyık fî Beyânî'l-fütüvveti ve'l-hakâyık)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Hüseyn Vâiz-i Kâşifî (1350), *Fütüvvetnâme-i Sultânî*, Tahkik: M. Ca'fer Mahbûb, Tehran: İntişârât-ı Ferheng-i İran.
- İbnü'l-Mî'mâr el-Bağdâdî (1958) *Kitâbu'l-fütüvve*, Neşredenler: M. Cevâd, M. T. el-Hilâlî, A. H. en-Neccâr, A. N. el-Kaysî, Bağdat: Mektebetül'l-mutannâ.
- KÖKSAL, M. Fatih (2008), *Ahi Evran ve Ahilik*, 2. Baskı, Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse, Özer Şenödeyici (2008), *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri*, Ankara: Kırşehir Valiliği Yayını.
- KÖKSAL, M. Fatih (2011). "Ahilik Bilgisinin Temel Kaynaklarından Ahi Şecerenâmeleri", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu "Kalite Merkezli Bir Yaşam" 20-22 Eylül 2011 - Bildiri Kitabı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 273-297
- KÖKSAL, M. Fatih (2015), "Ahi Evran'dan Bahseden İki Fütüvvetnâme ve Ahi Evran'a Dair Yeni Bilgiler", *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 73-92.

- KÖKSAL, M. Fatih (2019), *Tarsuslu Dâ'î Manzum Fütüvvetnâme*, Ankara: TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih-Bünyamin Ayçiçeği (2020), *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddîn Fütüvvetnâmesi, Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*, Ankara: Ticaret Bakanlığı Yayını.
- KURDOĞLU, Veli Behçet (1967), *Şâir Tabîbler*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Mîr Seyyid Ali Hemedânî (1379), *Fütüvvetnâme (Târîh, Âyîn, âdâb ve Rûsûm)*, Neşreden: M. Riyâz, İnceleyen: A. Corbezedâr, Tehran: İntişarât-ı Esâtîr.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1996), "Fütüvvet (Tarih)", *İslâm Ansiklopedisi*, 13. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 261-263.
- ÖZTÜRK, Mürsel (2011), "Fars Edebiyatında Fütüvvetnameler", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, Kırşehir-Bildiriler*, 2. cilt, Ankara: Ahilik Haftası Kutlama Komitesi Yayını, s. 885-898.
- Seyyid Hüseyin İbni Gaybî (yz.1), *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 337.
- Seyyid Hüseyin İbni Gaybî (yz.2), *Fütüvvetnâme*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K_0382.
- Şemseddîn Sâmî (1317), *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şeyh Mûsâ, yz., *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 613.
- TORUN, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (1996), "Fütüvvet (Tarih)", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13, 259-261.
- UZEL, İlter - Kenan Süveren (1999), *Şerefeddîn Sabuncuoğlu - Mücerreb-nâme*, Ankara: AKM Yayınları.
- UZEL, İlter (1992), *Şerefeddîn Sabuncuoğlu Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye-I*, Ankara: TTK Yayınları.
- YILDIRIM, Nuran (2008), "Sabuncuoğlu Şerefeddîn", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 35, 358-59.